

Karel Rais: Pulpáni

„Pan Rais, jenž posud výlučně tuším pěstoval *genre vesnické povídky*, přechází touto prací do *genru* jiného, totiž do *povídky maloměstské*.“ Takový signál slyšeli jste jistě již z oficiální kritiky, která myslí, že provádí seriosní a ovšem „objektivní“ svůj účel a smysl, když přečte práci, podá její obsah a konstatuje arciobjektivně a arcirozšafně: tohleto je maloměstský a tohleto vesnický *genre*. Nanejvýš dodá ještě, mají-li osoby pomaštěné kabáty, utržené knoflíky a myslí-li stejně prázdně a tupě jako P. T. pan objektivní kritik, že jsou „životné“ — ale běda jim, cítí-li nebo nazírají-li silněji a opravdověji, než takové lidské *normální neutrum*, jemuž se říká „objektivní kritik“ — běda jim: pak se jim nemilosrdně vpálí cejch „nepravděpodobnosti“, „výstřednosti“, „bizarnosti“ nebo dokonce „nemožnosti“.

Tedy: p. Rais přešel do nového *genru*. Posud kreslil vesničany, sedláky, chalupníky, podruhy; — nyní začíná maloměšťáky, poloměšťáky, exempláře smíšené a zkřížené, polotvary a přechody položené na mezi a rozhraní dvou typů: vesnického a městského.

Tato pouhá změna *látky, sujetu* nemá ještě sama o sobě pro nás uměleckého dosahu a významu. V umění látka sama jest věc v jádře indiferentní — objekt uměleckého díla neurčuje si nikdo sám, pro něj je predestinován celým svým životem, zkušeností a poznáním, jichž podmínek sám si nikdo neurčil. Látka sama o sobě není ani předností, ani vadou díla. Okresluje-li kdo venkovany nebo měšťáky . . . zkřížené, proměněné a v složitější skladbu cizími vlivy a živly diferencované obyvatelstvo městské nebo průmyslové kultury či prostší, jednodušší a ryzejší venko-

vany . . . je samo o sobě lhostejno. Kvalita a charakter zde není zásluhou jeho, nýbrž sujetu, látky, figur; — autorovi náleží nanejvýš poctivá, střízlivá vloha reprodukce a popisu sama o sobě v jádře spíše *trpná* a negativně normálná, než kladně a činně, v určitém typickém směru rozrůzněná a charakterná. Jedině důležitá a v umění významu a smyslu plná jest otázka po *umělecké, tvůrčí*, opravdu *individuálně* (nebo, libo-li užit staršího termínu, „subjektivně“) methodě, jakou ta která látka je podána, zpracována v jiný, právě umělecký a právě básnický život proměněna, rozsvícena, vytoužena. Tento a *jen tento* moment aktivně, *právě činně, horké a tvůrčí transsubstanciace* je rozhodný. Všecko ostatní je základné nepochopení umění a poesie. Ku všemu ostatnímu mohou se utíkat jen tupí filologové, kteří chtějí psát literární dějiny, ale jimž jest říše umění a poesie, její vnitřní charakterová plnost krásy a síly uzavřena na sedm zámek a kteří nemohou se jí zmocnit jinak, než docela prázdnou, vnější a bezvýznamnou klasifikací podle látek, sujetů, obsahů.

Pasivné, *genrovitě* anekdotové okreslování, *trpná* reprodukce klidného a normálně pozorného oka a normálně obratné ruky je nám vždy odporná nebo po případě lhostejná, ať si vyhledala oběti v těch neb oněch sujetech, ať je cvičí a přivádí k platnosti na kultuře té či oné, na prostředí venkovském nebo městském, ve sféře bažin nebo vysokých hor.

Ze dvou obrazů, jež p. Rais shrnul pod název *Pulpáni*, je mnoho této *genrově* pasivné a anekdoticky malicherné metody ve druhém, v *Skleníku*, který je celý pracován tradiční maloměstskou manýrou skoro karikaturně parodující, jak ji známe zejména z prací p. Heritesových. Všecky konvenční schematické efekty a pointy, celý dobře vyzkoušený aparát komicky obmezených figur, názorů a citů je tu znova zkoušen ve své nikdy neselehávající a u průměrného čtenáře a průměrné kritiky účinem svým vždy jisté působivosti.

Mnohem více umělecké, charakterisační, psychologické i básnické hodnoty je v prvním obraze *Jen povrch*. Zde uhodil p. Rais

skutečně na bytost zrůdnou, polotvar a přechod mezi kulturou jednou a druhou, jedinice, jenž vypadá a uniká jako degenerovaný a zkažený exemplář z jednoho typu a zachycuje se příživně na typu druhém, v jiné kultuře, pro jejíž slabé a špatné stránky je svojí seslabenou bídnou charakterovostí přímo predisponován a předurčen. Taková jest Katinka Karbanova, lenošná, marnivá, sobecká, prázdná a zrůdná bytost, která uniká a protíví se vším základem svým poctivému, tvrdému, pevnému ethosu selskému staré patriarchální poctivosti a rozhodnosti, prostotě a přisností a utíká od tvrdých a ryzích typů muže a otce do cizí pseudo-kultury, do města, k člověku otřelému a bez pevně leptaných linií charakteru a mravního názoru, do laxního a zvrhlého mravu a zvyku velkoměsta, v němž stává se konkubinou.

Zde uhodil p. Rais na problém, který vrhá další perspektivu, zde neokresluje pouze určité figury, zde jest daleko blíže umění a poesii, poněvadž staví a tvoří *typy*, v nichž jsou zhuštěny celé citové, kulturní myšlenkové procesy a otázky. Zde jsme daleko již od pouhé ploché genrovitě piplané a více méně vtípně vystrkované, trpné drobnomalby — zde blížíme se již k opravdové síle a poesii charakterovosti a typičnosti v té *srážce dvou sporných světů a kultur* jakou je setkání hadovitě pružné, bezpáteřně měkké a zrůdně rozplizlé Katinky se starým otcem, který je sama krystalisace starého ryzího, rozhodně a tvrdě vypjatého typu a starého ethosu, ryzího a určitého jako pevně, neúchylně a démantově rytá linie na deskách zákonů a příkázání sinajských. Zde cítíme, že v p. Raisovi *dříme básník pozoruhodné síly*, básník charakterovosti a typismu, básník jejich osudných a velkolepých srážek a bojů, bolestných přerodů, lomů, tříští jedné kultury v druhou, jich pronikání se, odlišování, znetvořování a zrůdňování . . . všech těch tajemných a diskretních vlivů mezi charakterem individua a mravem určitého ústředí a typu kulturního. Pravím: *dříme*, poněvadž nepřišel posud k plnému uměleckému uvědomění a výrazu, poněvadž nedošel posud té plné a grandiosní formace, jaké potřebuje a si žádá, poněvadž je posud dusen

tu genrovou methodou a tím anekdotovým pointováním. Ale nic nám nebrání, abychom nedoufali, že jednoho dne dojde p. Rais z těch šachet rudy, jež v nich je pohřbena, a vynese její ryzí kov na plný den. Nic nám nebrání, abychom nedoufali, že vycítí všecku tu tragiku a osudnou hloubku zde skrytou a zavře ji do ryzích vykvašených linií veliké, slavné poesie, zbavené všech prý realistických, ve skutečnosti však jen střízlivých, malicherných a titěrných strunek.

17. 4. 1898